

ÁLLAMTUDOMÁNYI

MŰHELYTANULMÁNYOK

2016. évi 8. szám

Menyhárt Zsolt

A jogállam és a demokrácia viszonyáról

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service
Budapest

ISSN 2498-5627
www.allamtudomany.hu

Prof. Dr. Siegfried Franke

A jogállam és a demokrácia viszonyáról¹

Interpretatív összefoglaló és interjú

Készítette: Menyhárt Zsolt²

Időpont: 2016. március 30.

Helyszín: Andrássy Egyetem, Andrássy-terem
1088 Budapest, Pollack Mihály tér 3.

¹ Az interjú megvalósításáért külön köszönet illeti dr. Bauer Bencét, a Konrad Adenauer Alapítvány projektkoordinátorát.

² Államkutatási és Fejlesztési Intézet munkatársa, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola doktorandusza.

Prof. Dr. Siegfried F. Franke előadásának interpretatív összefoglalása³

Siegfried F. Franke előadása a jogállamot jellemző lényegi tulajdonságok kifejtésére vállalkozott, a következő problémafelvetésből kiindulva: lehetséges-e a politikai demokrácia standardmodelljének a kidolgozása, amellyel leírható a világ valamennyi államának demokratikus konstitúciója? Lehetséges-e a demokrácia konszenzusképes modelljének felállítása, amely képes a demokrácia lényegét megragadni, szükségszerű ismertetőjegyeit megadni? Az előadás témáját egy személyes élménybeszámoló keretében határozta meg. 2016. február-márciusban ugyanis Peruban járt, egy volt kollégája – jelenleg a perui nagykövetség helyettes – meghívására. Peruban éppen ekkor készültek a választásokra, és a legesélyesebb jelöltet, Keiko Fujimorit – akit majdnem kizárt a választási bizottság ajándékok osztogatása miatt – végül mégis engedték elnökjelöltként indulni a választáson. A bíróság döntésével szemben lehetett fellebbezni, ami a demokrácia jogállami működésére utalt, ugyanakkor mégis kételyeket vetett fel. Ezek a kételyek szolgáltak a témaválasztás indítékául.

A demokrácia fogalma

A demokrácia azonban sok országban csak látszatdemokráciaként, vagy a demokratikus intézmények kiüresítésével, működésük ellehetetlenítésével zajlik. Franke professzor Európán kívüli példaként említette egyfelől Észak-Koreát, ahol tartanak ugyan választásokat, de egyetlen pártra és Kim Jong-un-ra lehet csak szavazni, másfelől Líbiát, ahol rendkívül nagy a szakadék a választókorú lakosok és a ténylegesen választók száma között. A látszatdemokrácia európai példáiként Fehér-Oroszországot és Lengyelországot nevezte meg. Az utóbbi példát drasztikusként jellemezte, hiszen Lengyelország az Unió tagjaként szükségképpen demokratikus jogállam, azonban a lengyel parlament által tárgyalt és a demokráciát potenciálisan veszélyeztető javaslatok, álláspontja szerint kockázatokat jelentenek a demokratikus intézményrendszerre.

Ebben az összefüggésben idézte a konferencián előadást tartó Navracsics Tibort⁴ is, akivel egyetértett a következőkben: (a) a demokráciák sokfélék lehetnek, történelmi, kulturális, társadalmi és ökonomiai közegenként változó formában fejlődhetnek; (b) a demokráciáknak meg kell felelni az újabb kihívásoknak és fejlődéseknek, azokra a politikai túlélés érdekében reagálniuk kell. A két álláspont közötti eltérést abban határozta meg, hogy szerinte a demokráciák rendelkeznek állandó és lényegi tulajdonságokkal, következésképp létezik a demokrácia standard modellje. A probléma, illetve a nézeteltérés akkor válik

³ Jelen tanulmány Prof. Dr. Siegfried F. Franke előadásának interpretatív összefoglalása. Az előadás „*A jogállam és a demokrácia viszonyáról*” című a Konrad Adenauer Alapítvány (KAS) által megrendezett konferencián 2016. március 30-án hangzott el az Andrássy Gyula Német Nyelvű Egyetemen.

⁴ „Ich bin der Ansicht, dass es nicht das Standard-Demokratie-Modell gibt, sondern viele Formen und Varianten ..., die sich ständig verändern und anpassen, um die Herausforderungen der Zeit zumeistern.”

kezelhetővé, ha különbséget tesznek a demokrácia, mint államforma, és a demokrácia, mint kormányzati-kormányzási forma között. A demokrácia állandó és lényegi tulajdonságai az államforma fogalom szintjén azonosíthatók, és a jogállami alapelvekkel, értékekkel írhatók le. Az álláspontok különbsége ezen a ponton mutatható fel és szüntethető meg. A demokrácia mindig jogokkal kapcsolódik össze, de hogy ezek a jogok a jogállami alapelvekkel és értékekkel összeegyeztethetők-e, az már az ország autonóm belátásán és demokratikus berendezkedésén, valamint állampolgárainak igényein nyugszik.

A demokrácia, mint államforma egyfelől az államhatalom gyakorlására és reprezentációjára hivatott vezető, illetve vezetők (Räpresentant), másfelől az állam belső tagolódása (innere Gliederung) alapján jellemezhető. A vezető szerinti leírásban Arisztotelészt követve, de azt korrigálva az államhatalom hordozója pozitív esetben háromféle államformát jelenít meg, és ennek negatív párjaként hármat, eltorzult formában történő megvalósulás esetén. Eszerint ha a nép uralkodik, akkor demokráciáról, ha viszont a csöcselék veszi át ideiglenesen a hatalmat, akkor ochlokráciáról beszélhetünk. Ha egy szűk elit, egy kiváltságos csoport kormányoz, az ideális esetben arisztokrácia, ha arra alkalmatlanok, korrupt vezetők csoportja szerzi meg a hatalmat, oligarchia jön létre. Amennyiben egyetlen vezető kimagasló államférfiként vezeti népét, monarchia az államforma, de ha türannosz ragadja magához a hatalmat, az államberendezkedés zsarnoksággá válik.

Az államberendezkedés belső tagolódásakor a professzor centrális és decentrális modellt különböztetett meg. A centrális modell az unitárius, a decentrális modell a szövetségi államok leírására alkalmas. A demokratikus és föderatív tagolódásra Németországot, a demokratikus és centralizált államformára Magyarországot, a demokratikus és centralizált monarchiára az Egyesült Királyságot említette példaként. A példák a tapasztalat erejével igazolják az állítást, hogy a demokratikus rendszerek sokféle formában képesek működni.

A demokratikus kormányzatok egy további csoportosítási lehetősége, ha a megválasztásukra irányuló mechanizmust veszik alapul. A reprezentatív-parlamentari kormányzat közvetett demokrácia: választásokon alapul, a nép megválasztja a képviselőket, akik maguk közül megválasztják a kormány tagjait és a kormányfőt, a parlament pedig törvényeket alkot. Ezzel szemben a kormányzat akkor válik közvetlen demokráciává, ha a fontosabb élethelyzeteket illetően a nép döntését veszi alapul. Ebben az esetben a parlament kötelezett a nép által hozott döntések törvényformában történő megerősítésére.

A kormányzás és az államforma a legmagasabb állami tisztség, a választott vezető szintjén összekapcsolódhat. Az elnöki demokráciákban a nép megválasztja az elnököt, aki kinevezi minisztereit, vagy legalábbis javaslatot tesz személyükre, és a népképviselői szerv jóváhagyja azt, mint például az Egyesült Államok Kongresszusa. A parlamentáris monarchiában a nép képviselőket választ, a képviselők maguk közül választják meg a vezetőiket. Az „örökösödési elv” szerint kiválasztott monarcha nem része a választási folyamatnak, de a legmagasabb közhatalmi pozíció birtokosaként, mint az állam szimbolikus egységének a legfőbb reprezentánsa, része a demokráciának, mint például Nagy-Britanniában. Itt szükséges megjegyezni, hogy a pártrendszerek problémája a demokratikus kormányzati modellek bemutatása során nem került említésre.

A demokrácia modellje, mint kormányzási forma szükségképpen összekapcsolódik a jogállami alapelvekkel. Az alapelveket ebben az összefüggésben úgy értékelhetjük, hogy túlmutatnak a tisztán többségi mechanizmus materiális megalapozásán, és amelyeket az alkotmány is magába foglal. Ahhoz, hogy az államok, mint demokráciák gazdasági értelemben is működőképesek legyenek, jogállamként kell felépülniük és működniük.

Az alkotmány, mint alaptörvény fontossága abban rejlik, hogy egy állam államformáját, államberendezkedését és kormányzati módozatát pontosan és precízen rögzíti, a jogrend kötelező erejével érvényre juttatja, és védi az abban megfogalmazott intézményi vívmányokat. Az alkotmánynak hat konstitutív funkciója van:

(1) Az eljárási funkció a társadalmi, politikai és gazdasági folyamatok demokratikus kereteihez teremti meg azt a szabályrendszert, amely az állam létezésének időtálló, biztos normatív alapja.

(2) A rend-funkció az előzőhöz szorosan kötődve alkotmányos útmutatóul szolgál az állami szervek számára.

(3) A kompetencia-funkció az állam a megfelelő szerveinek működésén keresztül fejt ki tevékenységét.

(4) A forrás- és kontrollfunkció azt jelenti, hogy az alkotmány a közhatalom forrása és korlátozása egyben.

(5) A „tartós létezés” funkciója⁵ nem arra utal, hogy az alkotmány örökké létezik, hanem egyszerűen arra, hogy meghatározott jogszabálytípusokat védeni kell a megalapozatlan és elsietett módosítási törekvésekkel szemben. Ez a funkció az alkotmányos intézmények és működés állandóságának és kiszámíthatóságának garanciája.

(6) Az utolsó funkció a szabadságjogokat biztosítja az állam polgárai számára, akik eredendő és elidegeníthetetlen jogokkal rendelkeznek (Unversehrtheit) a szabad kibontakoztatását (freie Entfaltung) illetően.

Az alkotmányos funkciók elemzése alapján az új alkotmány a következő modell szerint jön létre: a szuverén, azaz a nép, megválasztja az alkotmányozó gyűlést, amely elkészíti az alkotmány szövegtervezetét, amiről a nép dönt népszavazás keretében. Amennyiben az igenek győznek, a parlament elfogadja a népszavazás eredményét, és dönt a törvényformában történő kihirdetéséről és hatálybalépéséről. Az alkotmány ideális esetben magába foglalja azokat a szabályokat, amelyek a jövőben esetlegesen szükségessé váló alkotmánymódosítást lehetővé teszik: engedélyezett, tilalmazott, minősített többség. A valóság ettől a „vegytiszta” modelltől különbözik, a pártok választási győzelmük esetén értelmezhetik úgy, hogy a kétharmados választási győzelem felhatalmazás egy új alkotmány megalkotására, bár a választási kampányban ezt nem hozták egyértelműen a választók tudtára.

A jogállam fogalma

A jogállami gondolkodás a többségi döntési elv megjelenésével egyidejűleg merült föl, a 18. és 19. század fordulóján. A megerősödő polgárság tűzte zászlajára jelszóként a felsőbbiséget

⁵ A szerző szabad fordítása.

képviselő abszolutista rendőrállam elleni küzdelemben. Céljuk az volt, hogy egy olyan új államtípus jöjjön létre, ami az individuum szabadságát tekinti alapértéknek, ehhez igazodó törvények születnek és a bírói védelem megilleti az alattvalókat. Ezek az ismérvek lettek a későbbi modern jogállam (Rechtsstaat) alapelemei: az állam által garantált szabadság, jogegyenlőség és jogbiztonság, valamint az ehhez fűződő jogvédelem (jogos érdek bírói védelme). Az állam minden egyes cselekedete törvényen, és végsősoron az alkotmányon alapszik.

A jogállam legfontosabb „felületének” a hatalommegosztást, az arányosság elvét, az alapjogok gyakorlásának biztosítását nevezte, és igazságszolgáltatási alapjogként a jogvédelmet emelte ki. A liberalizmus alapító atyjának számító angol filozófus, John Locke téziseire hivatkozva⁶ Franke szerint az individuumok szabadságának, egyenlőségének, magántulajdonának, személyes sérthetlenségének védelme tekinthető a legfontosabb jogi érdeknek, amelyet a kormányzatnak (államnak) az érvényes jogrend fenntartásával garantálnia kell. Ez a liberális gondolkodás magja, a modern demokrácia eszméje ebből keletkezett.

Locke felfogása mellett Rousseau demokráciaértelmezése is elemzésre került. Rousseau a nép közvetlen akaratnyilvánítását tartotta alapvetőnek a hatalomgyakorlás során. A döntések meghozásának ezt az eljárását szokás a bázisdemokrácia fogalmával leírni. A történelmi fejlődés során azonban később, elsősorban a kommunista tanok megjelenésével, a demokrácia marxi felfogása a tanácsrendszerrel idealizálta, amelyben, jóllehet vannak népképviselői szervek, a tanácsok, azonban a képviselők mandátuma kötött, döntéseik közvetlenül a nép által hozott akarat érvényesítését jelentik.

A hatalommegosztás kérdéskörét illetően a törvényhozás és a végrehajtás megvalósult szétválasztása államszociológiai értelemben többé már nem a két hatalmi ág szembenállását, hanem a kormányzó és ellenzéki pártok kollízióját állította középpontba. A parlament és a végrehajtó hatalmi ág közötti személyi és szakmai összeférhetlenségi korlátok intézményesítése a pluralista érdekek következménye, és a komplex, munkamegosztásra épülő társadalom kiépülésének megindítója.

A nyugati demokráciákat heterogenitás jellemzi, nemcsak a véleménynyilvánítási szabadság értelemben, amely lehetővé teszi az ellentétes vélemények békés módon történő ütköztetését. A heterogenitás abban az értelemben is tény, hogy a John Locke nevéhez köthető képviselői demokrácia liberális felfogása mellett létezik egy másik, Rousseau nevéhez köthető demokrácia-elmélet is. Ennek politikai transzformációit a liberalizmussal szemben álló baloldali és jobboldali ideológiák jelentik, amelyek egyaránt a nép közvetlen döntéshozó jogát hangsúlyozzák, vagyis azt, hogy a döntéseket azért kell közvetlenül maguknak az embereknek meghozniuk, mert közvetlenül őket érintik, személyükben és életvitelükben. Az előadás liberális politikai üzenete abban az állításban összegződött, hogy a többségi akarat minden életterületre történő kiterjesztése a totális diktatúra kialakulásához vezet. A demokrácia identitáselmélete implikálja a homogenitási elvet, és a liberális felfogástól eltérően egészen más aspektusból közelíti meg a jogállamiság kérdését. Ennek a megközelítésnek az a lényege, hogy az egyén és a többség akarata eredendően megegyezik,

⁶ Vö. John Locke: *Two treatises of Government*. Cambridge, 1960, Cambridge University Press. Magyar nyelven lásd John Locke: *Értekezés a polgári kormányzatról*. Ford. Endreffy Zoltán. Budapest, 1986, Gondolat Kiadó.

hiszen mindkettő célja nemes erények elérése és érvényre juttatása a társadalomban. Eszerint a lényegét illetően semmilyen konfliktus nincs az egyén és a politikai akarat kapcsolatában. Amennyiben ellentét támad, az az egyén rosszindulatával vagy beteg pszichéjével magyarázható, amit a jogi büntetésnek vagy klinikai kezelésnek kell orvosolnia. Teljesen nyilvánvaló, hogy ez a fajta demokráciaelmélet és ideológia a jogállamiság olyan felfogásához vezet, amely abszolút ellentétes a liberális képviseleti demokráciaelmélet és ideológia jogállam koncepciójával.

Az előadás zárszava hivatkozás Zakariára⁷, aki a média korszakában élő ember vizualizálhatóságára mutatott rá. Eszerint a demokrácia és jogállamiság összefüggése nem mutatható ki egyszerűen. A demokrácia a televízióban közvetített választásokkal, a voksukat az urnáknál leadó választókkal, netán a választási megfigyelőkkel könnyen ábrázolható, de mi a helyzet a jogállammal? Zakaria szerint „Az mindenesetre biztosra vehető, hogy a választások után is van élet, főleg az ott élő emberek számára.”⁸ A demokratikus választás aktusa már nem a nép istenítélete, hanem csak egy periodikusan ismétlődő, mindennapivá vált esemény, amelyet a szokásos vasárnaponkénti bevásárlások meghitt ismétlődése követ.

⁷Fareed Rafiq Zakaria indiai születésű, amerikai újságíró és szerző.

⁸ Vö. Fareed Zakaria: *The Future of freedom: illiberal Democracy at Home and Abroad.*

Prof. Dr. Siegfried F. Franke interjú

A világunk rendkívül gyorsan változik manapság. Gondolhatunk a gyengülő világgazdaságra, a terrorizmusra, a migrációra vagy a klímaváltozásra. Franke professzor úr milyen kihívásokat lát a XXI. században?

A globalizáció világában élünk, tehát a piacgazdaságok világszintű hálózata vesz körbe bennünket, a telekommunikációt is beleértve. Az információ valós idejű globális szintű terjedése figyelhető meg. Mindez kétségkívül nagyban hozzájárult az életszínvonal és a jólét emelkedéséhez.

A folyamat másik oldala a világgazdaság gyengülése, ami jelenleg elsősorban a csökkenő kínai gazdasági növekedéssel magyarázható. A sok nyugati vállalat Kínába települése most érezteti hátrányos hatását. A hosszú távú stratégiai gondolkodás visszaszorulása is az okok között említhető. Azonban elsősorban az USA-ból származó negyedéves értékek mesterségesen magasán tartása váltotta ki ezt a hatást.

Ehhez a problémához társul az Ön által is említett terrorizmus, migráció és a klímaváltozás. Különösen a terrorizmus tűnik képesnek arra, hogy a határokon átívelő hálózatosodás lehetőségét jobban kihasználja, mint az európai államközösség. Az együttműködés intenzívebb alapokra helyezése elengedhetetlen ahhoz, hogy a már említett területeken javulást lehessen elérni. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank hatékonyabb szabályozásáról szóló kérdések átgondolásra kerüljenek. Ezen kívül a nemzeti sajátosságokat és a nemzeti érzékenységet is – legyenek azok történeti, kulturális, vagy másfajta jellegűek – a megfelelő keretek között szükséges figyelembe venni.

Vannak olyan sajátosságok, amelyek kifejezetten Európára vonatkoznak?

Egyrészt, mint ahogy már említettem, úgy tűnik, hogy Európa a terrorista cselekmények célpontjává vált, és ez annak is betudható, hogy a titkosszolgálatok nem működnek együtt elégségesen, nem alkotnak európai szintű hálózatot. Másrészt az euró krízis említhető, ami valójában továbbra sem tekinthető megoldottnak. Az EU tagállamok gazdaság-és pénzügypolitikájának összehangolása – anélkül, hogy az egyes tagállamok nemzeti jogába túlzott mértékű beavatkozás történne –, egy rendkívül komplex és hosszadalmas folyamat.

Végezetül a digitalizáció említhető. Az ezzel összefüggésben álló teljesítménykövetelmények egyre komplexebbek, és egyre inkább megkövetelik a szakképzett munkaerőt. Amíg ezeknél a magas hozzáadott értékű szakmáknál az átlag fölötti bér-és fizetésnövekedést tapasztalhatunk, addig az egyszerű tevékenységek bérezése visszaesett. Az idejében útjára indított, hatékonyan szervezett képzési folyamat ugyan enyhítheti ezt a különbséget, de az vitatható, hogy a magasán kvalifikált munkakörökhöz szükséges képesség és tudás gyorsan és a kellő mennyiségben növekedésnek indulna.

Ami a közép-és dél-európai államokat illeti, az utóbbi 20-25 évben valószínűleg sok mindent jobban lehetett volna csinálni, - mind az egyes tagállami szinteken, mind az EU szintjén –

ugyanakkor megmutatkozott, hogy fél évszázad kommunista ideológiája és a tervgazdaság következményei néhány év leforgása alatt nem szűnnek meg.

Hogyan értékeli az állam szerepét? Mit tehetnek a kormányok és a döntéshozók annak érdekében, hogy a megfelelő megoldások szülessenek?

Egy kormánynak természetesen arra kell törekednie, hogy a határokon átvélő fontos kérdéseket, problémákat a többi tagállammal együtt és az Európai Közösség keretén belül megoldja. Mivel bizonyos időközönként a választóik előtt megmérettetnek, ezáltal rá vannak kényszerítve arra, hogy eredményeket mutassanak föl a saját szavazóik előtt.

Ön szerint megengedhető-e az alapjogok korlátozása a biztonság érdekében, és ha igen milyen mértékben? Hol végződik a nemzetállamok hatásköre, és hol kezdődik az EU felelőssége?

Ez egy rendkívül kényes kérdés. Alapvetően azt mondhatjuk, - és itt szeretnék hivatkozni a klasszikus liberalizmus képviselőire, John Locke-ra és társaira – hogy az alapjogok abban esetben korlátozhatók, ha elidegeníthetetlen emberi jogok védelméről van szó. Ide sorolható a biztonság, az egyenlő bánásmód, a szabadság, a tulajdonhoz való jog, és a személyes sérthetlenség. Ennek megfelelően a demokratikus alkotmányok az alapjogokba való beavatkozást kizárólag törvény által engedik meg, ahol a lényeges jogoknak érintetlennek kell maradniuk. Példának okáért Németország az állami beavatkozást törvényi alapon biztonsági okokból engedélyezi. Ezt a lehetőséget azonban csak ritkán merítik ki. Ezáltal azonban meglehetősen problematikusá válik, ha politikailag visszatérően az újabb megszorításokra hivatkoznak. Az EU felhívta a tagállamokat az elidegeníthetetlen jogi javak védelmére. Ugyanakkor megjelent az a cél is, hogy nagyobb figyelmet kapjon a határokon átvélő együttműködés a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harc érdekében.

Mi a véleménye a Visegrádi-csoportról (V4)? Ön szerint sikeres kezdeményezés (volt)?

A szocializmus összeomlása és a szovjetunió felbomlása után a Kölcsönös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsának (KGST) részes államai gazdasági krízisbe kerültek, mert az addig „Szovjetunió-orientált” gazdaságpolitikájukon és kereskedelmi kapcsolatrendszerükön változtatniuk kellett. Ráadásul párhuzamosan teljesen új államberendezkedést kellett létrehozniuk. A részes államok közül három – Lengyelország, Csehszlovákia, és Magyarország - szövetségre lépett, hogy amennyire lehetséges, együtt és egymással egyeztetve találjanak megoldásokat a kihívásokra. Az EU-hoz való csatlakozás csak ezt követően volt elképzelhető. Magyarországnak ebben az összefüggésben különleges szerep juthatott volna.

Sajnálatos módon – ahogy én látom – túl kevés hangsúly került a közösségi tudat erősítésre. Jó példa erre Csehszlovákia kettéválása Csehországra és Szlovákiára. De utalhatok a nyíltan soha ki nem mondott versengésre is a régióban, ami az EU-ba történő felvétel körül kialakult.

Az EU ennek próbált ellenállni és hangsúlyt fektetni arra, hogy együttesen minél több országot felvegyen tagjai sorába. A balti kelet-közép-európai államok csatlakozása 2004. május 1-jén megtörtént. A csatlakozó államok között volt még Ciprus (annak görög része) és Málta. 2007. január 1-jén követte őket Bulgária és Románia. 2013. július 1-je óta pedig Horvátországot is fölvtették az EU fedélzetére.

A Visegrádi államok fontos szerepet játszhatnak közös érdekeik, mint például a migrációs kérdés - európai uniós szinten való megjelenítésében, és Brüsszelben nagyobb sikerrel vihetnék keresztül álláspontjukat. Sajnos azonban mindezidáig a Visegrádi államok szövetsége elsősorban csak papíron létezett. Magyarország pedig némi csalódást okozva gazdaságilag az utolsó helyre esett vissza a V4 csoportban.

Magyarország a '90-es évek elején Németországot tekintette példának, államszervezete és állami berendezkedése kialakításánál a demokratikus mintákat követte. 2012-ben a Parlament elfogadta az új alkotmányt (Magyarország Alaptörvényét). Vannak olyan vélemények, hogy ezt követően Magyarország egy új irány, az „illiberális” demokrácia irányába fordult. Igazolható-e ez az irányváltás az Ön véleménye szerint?

Mindenekelőtt szeretnék Hans Kaiser-hez, a Konrad Adenauer Alapítvány egykori magyarországi irodájának vezetőjéhez csatlakozni, aki gyakran hangsúlyozta, hogy a németeknek nem szabad olcsó tanácsokat osztogatni más államoknak. A fontos döntéseket minden országnak saját magának és a lakosságnak kell meghoznia, a megoldásokat a történelmi, kulturális, társadalmi, és vallási kontextust figyelembe véve kell megtalálni. Természetesen ez nagyban érinti az adott ország alkotmányos értékeit, ehhez kapcsolódóan szeretnék néhány észrevételt tenni.

A 2011 áprilisában elfogadott és aláírt Alaptörvény Magyarországon 2012. január 1-jén lépett hatályba. A teljesen új alapokra helyezett Alaptörvényre szükség volt a továbbélő kommunista eszmeiség lezárásához. Ezen kívül az addig érvényben lévő alkotmány valódi minőségi használhatósága is megkérdőjeleződött, hiszen a rendszerváltozás után többször is alapjaiban kellett módosítani.

Azt természetesen el kell fogadni, ha a nép – mint szuverén – egy új alkotmány megalkotását kívánja. Ideális esetben erre a célra választások útján megválasztott, alkotmányozó testület állítanak föl. Ha erre nincs lehetőség, a megelőző parlamenti választásokon szerzett fölhatalmazás szintén értelmezhető az alkotmányozáshoz szükséges megbízásként. Ennek előfeltétele azonban, hogy a választási kampányban ez a cél egyértelműen kommunikálva legyen. A 2010-es választások során én nem láttam ezt a célt kellően hangsúlyozva.

Fontos, hogy a hatalmat ne egyetlen állami szerv birtokolja. A hatalommegosztás jelentőségére már John Locke és Montesquieu is föl hívta a figyelmet. Az állami hatalom a független, különálló, egyenlő és egymást ellenőrző szintek működése.

Ebben az összefüggésben sajnos úgy látom, hogy Magyarországon, de újabban Lengyelországban is olyan döntések születnek, amelyek a kormány, tehát a végrehajtó hatalom koncentrációját szolgálják. Csalódottan kell belátnom, hogy Németországban is

egészen kreatív eszközökkel képes a kormány a parlamenti ellenőrzés intézményeit kiüresíteni.

A hatalommegosztásnak mindazonáltal nem kizárólag szervezeti és funkcionális szempontjai léteznek, hanem mindenekelőtt személyi aspektusai. A demokratikus jogállamokban formális követelmény, hogy ha egy személy a végrehajtó hatalomnak dolgozik, vagy a törvényhozásban foglal helyet, akkor egyidejűleg nem viselhet hivatalt az igazságszolgáltatásban, a központi bank, vagy a számvevőszék intézményénél.

De mi a helyzet akkor, ha a végrehajtói hatalom tisztviselője, vagy a törvényhozás képviselője lemond tisztségéről, és azt követően kíván az igazságszolgáltatásban, a központi banknál vagy a számvevőszéknél hivatalt vállalni? Mit tehetnek azok a párttagok és pártszimpatizánsok, akik korábban semmilyen állami tisztséget nem vállaltak? Természetesen ők sem gátolhatók abban, hogy köztisztséget vállaljanak. Vajon elvárható tőlük, hogy addigi szocializációjukat félretelve, levetkőzve, függetlenül új hivataluknak áldozzák életüket? Igen, ez lehetséges, ahogy a történelmi példák is mutatják. De napjaink (szak) politikusai esetében járható út lehet? A probléma kényes természetű, és nemcsak Magyarország, vagy újabban Lengyelország esetében figyelhető meg, hanem az összes demokratikus berendezkedésű ország esetén nagy a jelentősége. A probléma megoldása meglátásom szerint kizárólag a független közszolgálat megteremtésében keresendő.

A nemzeti alkotmányok a kultúrnemzet minden egyes tagjáért felelősséget vállalnak, tehát más állam állampolgárai legitim módon élhetnek tartósan az adott állam területén. Jóval problematikusabb a választójog biztosítása ezen személyi kör számára, hiszen ezáltal rendelkezhetnek az egyes állami szervek összetételéről, amelyek a törvényeket alkotják, viszont a törvények joghatásait nem kénytelenek elviselni. Amennyire tudom, ez Izrael esetében nem egy alkalommal előfordult.

Ami az illiberális demokrácia kérdését illeti, úgy látom, hogy kétségtelenül léteznek olyan túlzások, amelyek a politikai korrektségen túlmennek, amelyek ki akarják oktatni az embereket és már néhány negatív következményről is beszámolhatunk.

Amennyiben a fogalom alatt a szabad jogállam értékeinek nyílt, fokozatos átrendeződését kell érteni, abban az értelemben úgy értékelem, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődésre negatív hatással lehet. Minden tapasztalat azt támasztja alá, hogy hosszútávon a jólét előmozdítására nem alkalmas az illiberális modell.

Megvilágítaná röviden, hogy az Ön véleménye szerint az államnak és a kormánynak milyen mértékben szabad, illetve kell a gazdaságba beavatkoznia?

A klasszikus-liberális felfogás szerint a szabadság nem korlátok nélküli, pontosan kijelölt állami keretek közötti működést igényel. Ebből adódik az állam elsődleges feladata, az átgondolt jogszabályok megalkotása, a betartatásuk fölötti felügyelet, a szükséges hozzáigazítások végrehajtása annak érdekében, hogy a hibásnak vélt irányokat a társadalmi-gazdasági változásokra reagálva kijavítsák.

Adam Smith a gazdaság tekintetében megállapította, hogy az akkor működik jól, ha egy folyamatosan állami kontroll alatt álló versenypolitika dominál, a bankszektor tekintetében pedig szükség van egy „tűzfal” felépítésére a gazdaság pénzellátása és az ún. befektetési bankok működése, a manapság csak „Investment Banking”-nak nevezett pénzügyi folyamatok közé. Meggyőződésem, hogy ha a bankrendszer szembenállása nem lett volna olyan intenzív, mint amilyen volt, akkor a bankkrízis nem tudott volna olyan méretűvé duzzadni az utóbbi években. Továbbá Smith felismerte, hogy a piaci szereplők nem egyformán erősek, léteznek stratégiailag alárendelt résztvevők, mint például a munkavállalók, akiknek az érdekeit jogi eszközökkel erőteljesebben képviselni kell.

Nem utolsó sorban Smith az állami beavatkozást tartotta szükségesnek az infrastruktúra, az oktatás és képzés, a művészetek területén.

A tézisem ezzel kapcsolatban az, hogy a liberalizmus klasszikus képviselői – amennyiben élnének – persze a mai kor hihetetlenül komplex és sokoldalú problémáit is figyelembe véve – továbbra is kitartanának a liberalizmus klasszikus értékei mellett, és az államnak az őt szabályozott módon megillető beavatkozási jogai mellett. Mindazonáltal óva intenek attól, hogy az állam külső presszió hatására vagy anyagi előnyszerzésért egy előre meghatározott irányba terelje a gazdaságpolitikát. Minden szabályozás bevezetése bénítólag hathat, aminek a kreativitás és a nemzetközi versenyképesség az elszenvedője.

Ön nem csak Németországot ismeri kiválóan, de Magyarországot is. Mit gondol, tud illetve szabad Németországnak „példaképként” viselkedni és ajánlásokat megfogalmazni?

Először is szeretném megismételni, hogy az embernek kifejezetten óvatosnak kell lennie, ha más országok számára tanácsokat ad. Emlékszem azonban Friedrich Merz CDU frakcióvezető évekkal ezelőtti fogalomhasználatára, a hevesen és olykor kárörvendően kritizált vezérkultúra (Leitkultur) kifejezésre. A fogalom azért is lett érdekes, mert a szlovén filozófus és baloldali gondolkodó, Slavoj Žižek, nem olyan rég a vezérkultúra szükségességére hívta fel a figyelmet (Spiegel, 2015/12). Žižek véleménye szerint az egyének a saját kulturális identitásukat és hovatartozásukat a véletlennek tulajdonítják, és ezt muszáj levetkőzni ahhoz, hogy az univerzális individuumhoz hasonlóan átalakuljanak (amire mindig is vágytak). De azt ő is elismeri, hogy speciális sajátosságok és saját identitás jellemzik az egyes népcsoportokat. Én azonban vitatkoznék azzal az állásponttal, hogy ezt az identitást le kellene vetkőzni. Sokkal helyesebb a saját és mások kulturális identitását tudatosan gondozni, bizalmi párbeszédet folytatni egymással, a közös vonásokat felfedezni, a különbségeket pedig tolerálni. Így nézve minden ország tud egy kicsit a másiknak példaképe lenni, de ugyanakkor tanulni is a másiktól. Ez lenne az élhető európai egység a sokféleségben.

Budapest, 2016. április 25.